

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ
(Tefsir Özel Sayısı)

2016/1

yıl: 7 cilt: VII sayı: 13

Muhammed Senâullah Panipetî ve Tefsiru'l- Mazharî Adlı Eseri

Yakup YÜKSEL*

Özet

Bu makale Hint Alt Kıtası müfessirlerinden Muhammed Senâullah Panipet'in kısaca hayatını, eserlerini ve onun en önemli eseri olan *Tefsiru'l-Mazharî* adlı tefsirinin özelliği ve bu eserinde takip etmiş olduğu metodunu konu edinen bir çalışmadır. Çalışmamızda bu eserin diğer eserlerden farklı veya benzer yönlerine işaret edilecektir. Muhammed Senâullah Panipet'in kendi eserini yazarken en çok referans aldığı kaynaklar belirtilecektir. Tefsirinin dil inceliklerine, âyetleri yorumlama usûlüne ve müfessiri kendinden önceki müfessirlerden farklı kılan yönlerine dikkatler çekilecektir. Çalışmamızın ana hedefi günümüzde çok bilinmeyen ancak dil, kıraat, rivâyet ve fikhî bilgiler açısından oldukça zengin olan bu eserin kısaca da olsa tanıtılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Senâullah Panipet, hayat, eser, Tefsiru'l-Mazhari, metod.

Muhammed Thanaâllah of Panipat and His Work Called al-Tafsiru'l- Mazharî

Abstract

This article is a work that deals briefly Muhammad Thanaâllah of Panipat's life, his work and his works and al-Tafsiru'l- Mazhari that is his most important work, the method followed in this work . Our study will be referred in this work to different or similar ways of the other works. Will be indicated resources that Muhammad Thanaâllah of Panipat's get to most reference fort he time writing his work. Attention will be drawn the language subtleties, interpretation procedures of the verses and self direction wich makes him so different from other commentators. The main objective of our study briefly, many unknown nowadays but, it is rich of language, eloquence, recitation/qiraat and islamic law information to the introduction if this work.

Key Words: Muhammed Thanaâllah Panipat, life, the works, al-Tafsiru'l-Mazhari, method.

* Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir A. B. D.
yakupyukse124@hotmail.com

1. Hayatı

Müfessirin hayatıyla ilgili kaynaklarda çok detaylı bilgi olmamakla birlikte ulaşabildiğimiz kadarıyla kısaca şu bilgileri aktarabiliriz. Asıl adı Kadı Muhammed Senâullah el-Osmani el-Hanefî el-Mazhari Nakşibendî Panipetî'dir.¹ Hicri 1143/1730 tarihinde Hindistan'ın Panipet şehrinde doğmuştur. Çocukluğunun geçtiği burada yedi yaşındayken Kur'an'ı ezberlemiştir. Ardından aklî ve naklî ilimleri tahsil ile meşgul olmuştur. İslamî ilimlerde uzmanlaşınca kadar ilim okumaya devam etmiştir. Sonra Dehliye göç etmiş ve Şah Veliyyullah Dihlevî (ö.1176/1762)'den hadis ilmini okumuş ve tamamlamıştır. Senâullah Panipetî'nin hadis ve fıkıh ilmindeki derinliğine vakıf olan Dihlevî, Senâullah Panipetî için asrın Beyhaki'si lakabını vermiştir.² Aynı zamanda ilk olarak Hoca Muhammed Abid es-Sünami (ö.1160/1747)'den Nakşibendî tarikatını öğrenmiştir. Daha sonra şeyh Muhammed Mirza Cancan Mazhar (ö.1195/1781)³'a intisab ederek onun hizmetinde bulunmuş ve Tarikati Ahmediyye'yi bütün yönleriyle ondan öğrenmiştir.⁴

Şeyh Muhammed Mirza kendisi için âlemu'l-hüda/hidayet işareti lakabını vermiştir.⁵ Sonraları kendi vatanına dönmüş ve ikametini orada sürdürmüştür. Ömrünü ilim tahsili, neşri ve eğitim öğretimiyle geçirmiştir. Sorulan sorulara fetva vermiş bir nevi kadılık görevini yürütmüştür. Şeyh Mazhar Cân-ı Cânan'ın yetiştirdiği üç önemli talebelerinden birisi olan Senâullah Panipetî, tasavvuf yolunda önemli bir merhale katederek onun halifesi olmuştur. Diğer iki önemli isim ise

1 el-Kadî Muhammed Senaullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, Beyrut 2004, I,5.

2 Abdurreşid Azhar b. Abdulaziz, *ed-Dirasetü'l-Mukarene Beyne'l-Tefsiri'l-Mazhari ve Fethi'l-Beyan*, (Basılmamış Doktora Tezi), Pencap 1997, s. 55.

3 Geniş bilgi için bkz. Şerif Abdulhay b. Fahrüddin el-Haseni, *Nühzetü'l-Havâtir ve Behcetü'l-Mesami' ve'n-Nevâzir*, Beyrut 1999, VII/942; Yusuf Talal Ali, *The Life and Works of Qâdi Thana'Allah of Panipat*, trc., Mehmet Eren, *Kâdî Senâullah Panipati'nin Hayatı ve Eserleri*, s.327-329. *SÜİFD*, s. 6, 1996; Tosun, Necdet, *Senâullah Pânipeti, DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 506-507.

4 Senaullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 5.

5 Abduhamit Birışık, *Hint Altı Kitası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001, s.28.

Naîmullah Behrâî (ö. 1218/1803) ile Şah Gulam Ali diye de bilinen Abdullah ed-Dihlevî'dir (ö. 1240/1824).⁶ Senâullah Panipetî, tasavvufi hareketlerin çok canlı olduğu o dönemde yazmış olduğu eserler ve yapmış olduğu sohbetlerle Nakşibendî tarikatıyla ilgili vermiş olduğu bilgileri disipline etmiştir. Bu bağlamda tarikatla ilgili yanlış anlaşılmalara ve uygulamaların önüne geçmeyi hedeflemiştir.⁷

Her işinde Allah rızasını gözetken ve hayır işlerinde hiç durmadan çalışan Muhammed Senâullah Panipetî, hicri 1225/1810 tarihinde Recep ayının başlarında vefat etmiştir.⁸

2. Eserleri

Muhammed Senâullah Panipetî Tefsir, Fıkıh ve Tasavvuf başta olmak üzere birçok alanda eser vermiştir. Eserlerinin sayısı otuzu aşmaktadır.⁹ Ancak günümüze ulaşan eseleri ise sınırlıdır. Buna göre eserlerini şöyle vermek mümkündür.

1. Tefsiru'l-Mazhari: On cilt halinde Arapça yazılmış bir tefsirdir. İlk önce Hindistan'ın Delhi ve Haydarabad şehirlerinde 1960-1968 yıllarında basılmıştır. Daha sonraları ise Pakistan'da neşredilmiştir.¹⁰ 2004 yılında da Beyrut'ta neşredilmiştir.
2. Mâ Lâ Büdde Minh: Hanefî mezhebine göre Farsça yazılmış ve farklı yerlerde basılmış bir fıkıh kitabıdır.¹¹
3. Hakikatü'l-İslam: Müslüman kişinin hak ve görevlerini ele alan Farsça yazılmış bir kitaptır.¹²
4. Tezkiretü'l-Mevta ve'l-Kubur: Adından da anlaşılacağı üzere ölüm ve ölümden sonraki halleri anlatan yine Farsça olarak yazılmış bir eserdir.¹³
5. Tezkiretü'l-Mead: Ölümden sonraki hayatı anlatan bir eserdir.¹⁴
6. Risale der İbâhat ve Hurmet-i Sürûd: Musikinin dindeki yerinin ne olduğuna dair yazılmış bir eserdir.¹⁵

6 Hamid Algar, "Mazhar Cân-ı Cânan", *DİA*, İstanbul 2003, XVII, s.195-196.

7 Hanif, N. *Biographical Encyclopaedia of Sufis*, Delhi 2002, s.291-292.

8 İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyyetü'l-Arifin*, Pakistan ts., c.VI, s.353-354; Senaullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, c.I, s.5.

9 Abduhamit Birişik, *Hint Alt Kutası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, s.28.

10 Senaullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 5; Birişik, *Hint Alt Kutası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, s.28.

11 Yusuf Talal Ali, *The Life and Works of Qâdi Thanaâllah of Panipat*, trc., Mehmet Eren, *Kâdî Senâulah Panipati'nin Hayatı ve Eserleri*, s.327-329. *SÜİFD*, s. 6, 1996.

12 Yusuf Talal Ali, *The Life and Works of Qâdi Thanaâllah of Panipat*, trc., Mehmet Eren, *Kâdî Senâulah Panipati'nin Hayatı ve Eserleri*, s.327-329. *SÜİFD*, s. 6, 1996.

13 Yusuf Talal Ali, *The Life and Works of Qâdi Thanaâllah of Panipat*, trc., Mehmet Eren, *Kâdî Senâulah Panipati'nin Hayatı ve Eserleri*, s.327-329. *SÜİFD*, s. 6, 1996.

14 Yusuf Talal Ali, *The Life and Works of Qâdi Thanaâllah of Panipat*, trc., Mehmet Eren, *Kâdî Senâulah Panipati'nin Hayatı ve Eserleri*, s.327-329. *SÜİFD*, s. 6, 1996.

15 Yusuf Talal Ali, *The Life and Works of Qâdi Thanaâllah of Panipat*, trc., Mehmet Eren, *Kâdî Senâulah Panipati'nin Hayatı ve Eserleri*, s.327-329. *SÜİFD*, s. 6, 1996.

7. Cevahiru'l-Kur'an: Kur'an'la ilgili bir eserdir.¹⁶
8. İrşâdü't-Talibin: Tasavvufa dair bir eserdir.¹⁷
9. Risale der Mesele-i Sema ve Vahdet-i Vücûd.
10. Es-Seyfu'l-Meslul: Şia'yı eleştiren bir eserdir.¹⁸
11. Risâle-i İhkâk: Abdulhak ed-Dihlevî'nin İmam-ı Rabbani'ye yönelttiği eleştirilere cevap niteliğinde hazırlanmış bir eserdir.¹⁹

3. Tefsiru'l- Mazhari Adlı Eseri

Müfessir eserini kendisinden çokça istifade ettiği hocası Mirza Mazhar'a nispet ederek isimlendirmiştir.²⁰ Muhammed Senâullah'ın eseriyle ilgili yapılmış çalışmalar yok denecek kadar azdır. Yalnız hayatıyla ilgili İngilizceden dilimize yapılmış bir tercüme mevcuttur.²¹ O çalışmada da müfessirin hayatı ele alınmış, eserleri kısaca tanıtılmış, tefsirinin özelliğinden ise bahsedilmemiştir. Bu çalışmanın dışında Malezya ve İslamâbâ'da yapılmış birer çalışmaya daha ulaştık. O çalışmalar da yine tefsirini tanıtan çalışmalar değildir. Birisi Mazhari tefsirinde inanç terbiyesi başlığı altında, diğeri de Hint Alt Kıtasında fikhî tefsir çalışmaları başlığı altında yapılmış makale çalışmalarıdır.²² Ayrıca Mazhari'nin tefsiri ile Sıddık Hasan Han'ın "Fethu'l-Beyan" adlı tefsirinin mukayesesinin yapıldığı basılmış doktora tezi yapılmıştır.²³

Müellifin eseri klasik eserlerde olduğu gibi mukaddime bahsinde Besmele ve Hamdele ile başlamıştır.²⁴ Hamdele kısmında şöyle denilmektedir: Bu Arapça olan Kitabı âlemlere uyarıcı olması için kuluna indiren Allah'a hamdolsun, şahadet ederiz ki Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Allah'ın izni ile (insanları) parlayan bir kandil gibi (hakka) davet eden bir müjdecî ve uyarıcı olarak göndermiş ve onu Yüce Kur'an'la desteklemiştir. Mukaddimedede Kur'an'la hükmedenin adaletli olaca-

16 Yusuf Talal Ali, *The Life and Works of Qâdi Thanaâllah of Panipat*, trc., Mehmet Eren, *Kâdi Senâullah Panipati'nin Hayatı ve Eserleri*, s.327-329. SÜİFD, s. 6, 1996.

17 Yusuf Talal Ali, *The Life and Works of Qâdi Thanaâllah of Panipat*, trc., Mehmet Eren, *Kâdi Senâullah Panipati'nin Hayatı ve Eserleri*, s.327-329. SÜİFD, s. 6, 1996.

18 Şerif Abdülhay b. Fahrüddin el-Haseni, *Nüzheti'l-Havâtir ve Behcetü'l-Mesami' ve'n-Nevâzır*; Beyrut 1999, c.VII, s.942.

19 Yusuf Talal Ali, *The Life and Works of Qâdi Thanaâllah of Panipat*, trc., Mehmet Eren, *Kâdi Senâullah Panipati'nin Hayatı ve Eserleri*, s.327-329. SÜİFD, s. 6, 1996.

20 Birışık, *Hint Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, s.28.

21 Yusuf Talal Ali, *The Life and Works of Qâdi Thanaâllah of Panipat*, trc., Mehmet Eren, *Kâdi Senâullah Panipati'nin Hayatı ve Eserleri*, s.327-329. SÜİFD, s. 6, 1996.

22 Muhammed Adil Han Afrîdî, *Lemhatü'l-Terrbeviyyeti'l-akdiyye fi'l-Tefsiri'l-Mazhari*, Malezya 2011; Cüneyd Ahmed Haşimi ve Semiu'l-Hak, *et-Tefsiru'l-Fikhi fi Şibhi'l-Karretti'l-Hindîyye*, İslamabad 2010.

23 Abdurşejid Azhar b. Abdulaziz, *ed-Dirasetü'l-Mukarene Beyne'l-Tefsiri'l-Mazhari ve Fethi'l-Beyan*, (Basılmamış Doktora Tezi), Pencap 1997.

24 Senâullah Panipetî, *Tefsiri'l-Mazhari*, I,5; Taberî, Ebu Cafer Muhammed b.Cerir, *Câmiu'l-Beyan Fi Te'vili'l-Kur'an*, Beyrut 1992; Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el Ensari, *el-Câmi Li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1993; Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakaiki'l-Tenzil ve Uyuni'l-Akâvil Fi Vucuhi'l-Te'vil*, Mısır 1977.

ğı ondan ayrılanın ise sapmış olacağı belirtilmiştir.²⁵ Ayrıca Kur'anı kendisine rehber edinenleri cennete götüreceği, onu terk edenleri ise cehenneme sürükleyeceği şeklinde konu devam etmektedir. Bununla birlikte Kur'anın Arapça indirildiğini, onda hiçbir eğri ve batılın olmadığı, beşeriyetin saadet anahtarı olduğu, kafirleri aciz bırakan, kurtuluş yoluna sülük edenler için ise bir ışık olduğu beyan edilmektedir.²⁶

Onun acâibinin/manalarının hiç tükenmeyeceği, tekrarlamakla eskimeyeceği, Allah'ın sağlam bir ipi, âlemler için indirilmiş apaçık bir nur olduğuna dikkatler çekilmiştir. Mukaddimede Kur'anla ilgili özet bir bilgidен sonra tefsirle ilgili malumat vardır. Tefsirin kelime ve ıstılah anlamları açıklanmıştır.²⁷ Daha sonra tefsir çeşitleri sıralanmıştır. Tefsir hakkında İbn Abbas'a isnad edilen dört çeşit tefsir olduğu şeklindeki rivayete yer verilmiştir. Dört çeşit tefsir ise şunlardır. Birincisi helaller ve haramlardır ki bunlardan hiç kimse onları bilmiyor diye mazur görülemez. İkincisi Arapların kendi lisanlarıyla tefsir, üçüncüsü alimlerin tefsiri ve dördüncüsü de sadece Allah'ın bildiği konulardır.²⁸ Bundan ayrı olarak ise tefsir çeşitleri şu şekilde sıralanmıştır.

1. Hadisle tefsir. Taberi, İbn Kesir, Ebubekr b. Münzir, Sa'lebi ve Beğavi tefsirleri bu gibi tefsirlerdendir.
2. Fıkıhla tefsir. İsmail b. İshak Kadı el-Maliki tefsiri gibi.
3. Fıkıh ve Hadisle birlikte tefsir. Kurtubi tefsiri gibi.
4. Lügat, Belâgat ve Dil tefsirleri. Zemahşeri ve Ebu Hayyan el-Endelüsi'nin tefsirleri gibi.
5. Rivâyet ve Dirâyetle birlikte tefsir. Şevkani gibi.
6. Felsefi ve Mantıki tefsirler. Razi gibi.
7. İşari-Sufi tefsir. Tüsteri, Süllemi, Şirazi ve Muhyiddin Arabi tefsirleri gibi.
8. Bütün bu sayılanları içeren tefsir. Muhammed Senâullah Panipat'ın eseri ise bu çeşit tefsirden sayılmıştır.²⁹

3. 1. Tefsirinin Özelliği

Her tefsirin kendine ait bir metodu ve özelliği vardır. Muhammed Senâullah Panipeti'nin tefsirinin özelliğini eserin tahkikini yapan Ahmed İz İnaye aşağıdaki şekilde özetlemiştir.

1. Lafızları akıcı, terkipleri açık, manaları kolay anlaşılabilir bir üslubu vardır. Müfessir tefsirinde en kolay ve akıcı lafızları kullanmış, garip lafızlardan, haşiye

25 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I,5.

26 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I,5.

27 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 6.

28 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 7.

29 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 7.

şeklindeki detaylardan uzak durmuş, okuyucunun rahatlıkla anlayabileceği cümleler kurmuştur.³⁰

2. Tasavvufî, işari yönü öne çıkan bir eserdir. Uygun yerlerde okuyucuya nasihat anlamında, mev'ize şeklinde ibret alacağı açıklamalar vardır.³¹

3. Muhtelif kıraatlara atıflar yapılmıştır. Kıraat ihtilaflarından doğan mana zenginliklerine işaret etmiştir.³²

4. Edebi yönü olan, sarf ve nahiv bilgilerine yer veren, dolayısıyla irab çeşitleri ve mana zenginliklerine temas eden bir eserdir.³³

5. Fikhî konularla ilgili ayetleri geniş bir şekilde izah etmiştir. Bu konularla ilgili olarak sünnet, sahabe ve tabiun icmâsına dayanan delillere işaret edilmiştir.³⁴

6. Akli ve nakli delileri cem ederek ortaya çıkan yeni bir fikre yer vermiştir.³⁵

7. Önemli tefsir kaynaklarına yeri geldiğinde atıfta bulunmuştur.³⁶ Bu manada Taberi, Beydavi ve Beğavi tefsirlerden daha çok istifade etmiştir.³⁷

Eserini incelememiz neticesinde kısaca tefsirinin özelliği hakkında şunları söyleyebiliriz. Re'y ağırlıklı, fikhî yönü öne çıkan, kıraatlara işaret eden, tasavvufi yorumlar içeren ve dili kolay olan bir tefsirdir. İlk önce Delhi ve Haydarâbâd'da basılan Senâullah Mazhari'nin bu önemli eseri Ahmed İzz İnaye tarafından tahkik edilmiştir. Âyetlerin sûre ve numaraları, Hadislerin tahrir ve kaynaklarının belirlenmesi yapılarak 2004 yılında Beyrut'ta Dâr-u İhâyi't-Türâsi'l-Arabi tarafından yeniden basılmıştır.

3. 2. Tefsirinin Kaynakları

Senâullah Panipetî'nin, eserinde birçok kaynağa müracaat ettiği görülmektedir. Tefsirinde göze çarpan kaynaklar arasında Tefsir, Dil ve Belâğat, Fıkıh, Kıraat, Tasavvuf, Tarih ve Kamus eserleri dikkatleri çekmektedir. Bu sınırlı makâlemizde tamamını vermek mümkün olmamakla birlikte onun en çok atıfta bulunduğu ve öne çıkan kaynakları kısaca şöyle vermek mümkündür. Taberi (ö. 310/923'nin *Câmiu'l-Beyan'ı*, Vahidi (ö. 468/1076)'nin *Esbâbu'n-Nüzûl'ü*, Beğavi (ö. 516/1122)'nin *Meâlimu't-Tenzil'i*, Zemahşeri (ö. 538/1144)'nin *el-Keşşâf'ı*, Razi 606/1210'nin *Mefâtihu'l-Gayb'ı*, Kurtubi (ö. 671/1273)'nin *el-Câmi li Ahkami'l-Kur'an'ı*, Beydavi (ö. 685/1286)'nin *Envâru't-Tenzil'i*, Nesefi (ö. 710/1310)'nin

30 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 7.

31 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 7.

32 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 7.

33 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 7.

34 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 7.

35 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 7.

36 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 7.

37 Birışık, *Hint Alt Kitası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, s.28.

Medârik'i, İbn Kesir (ö. 774/1373)'in, Suyuti (ö. 911/1505)'nin ed-Dürru'l-Mensûr'unu sayabiliriz. Tefsir alanında *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*'i.

Özet olarak verdiğimiz bu eserlerin yanı sıra tek tek isimlerini vermek çok yer kaplayacağından hadis kaynakları arasında da Sünenler, Sahihler ve Musannefler başta olmak üzere birçok kaynağa işaret ettiği tespit edilmiştir.³⁸ Ayrıca siyer ve tarih kaynaklarından da istifade etmiştir.³⁹ Tefsirinde fıkhi meselelere detaylı bir şekilde yer verdiğini belirtmiştik. Dolayısıyla fıkıh kaynaklarından da en çok istifade ettiği bazı eserleri vermek faydalı olacaktır. Bu anlamda İmam Malik (ö. 179/795)'in *Müdevvenetü'l-Kübra'sı*; Serahsi (ö. 483/1090) 'nin *Mebusu'u*; Merğî-nani (ö. 593/1197)'nin *Hidaye'si* ve Nevevi (ö. 676/1277)'nin *Minhac*'ını saymak mümkündür.

3. 3. Tefsirinin Metodu

Tanıtmaya çalıştığımız bu eserde Senâullah Panipeti tefsire doğrudan Fatiha sûresi ile başlamış, besmele Fatiha suresinin ilk âyeti olarak verilmiştir.⁴⁰ İlk kaynaklara baktığımız zaman o eserlerin istiâze ve besmele ile başladıklarını görürüz.⁴¹ Dolayısıyla müfessir, kendinden önceki müelliflerden farklı bir metotla tefsirine giriş yapmıştır.

Muhammed Senâullah Panipet, besmelenin anlamıyla ilgili kısa bir açıklama yaparak önemine işarette bulunmuştur.⁴² Ayrıca Medine ve Basra kurra'larına, Ebu Hanife ve Kufe fakihlerine göre besmelenin Fâtihadan bir âyet olmadığını kabul eden görüşlerine yer vermiştir.⁴³ Besmelenin Kur'an'dan âyet olmadığını söyleyenlerin görüşünü ise reddetmiş ve onun Kur'an'dan bir âyet olduğu görüşünü benimsemiştir.⁴⁴ Ancak müfessir besmelenin Fâtihadan bir âyet olmadığını kendisi de kabul etmektedir. Bu konuda Müslim'de geçen şu hadisi delil olarak ileri sürmektedir. Hz. Enes Peygamber efendimizin arkasında namaz kıldığını, hatta Ebubekir ve Ömer'in de arkalarında namaz kıldığını ve onların besmeleyi açığa okumadıklarına şahit olduğunu rivayet etmiştir.⁴⁵ Ebu Hureyre'den rivâyetle Allah'ın, Fâtiha sûresini kulları ve kendisi arasında ikiye böldüğünü bu taksimde

38 Bkz. Malik b. Enes'in Muvatta'ı ; Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ;Buhari'nin Sahih'i, Müslim'in Sahih'i; Darimi'nin Sünen'i; İbn Mace'nin Sünen'i;Ebu Davud'un Sünen'i; Tirmizi'nin Sünen'i; İbn Hümmam'ın Sünen'i;; Ahmed Şuayb b.Ali en-Nesai'nin Sünen-i Süğra'sı; İbn Ebi Şeybe'nin Musannef'i; Ebu Ya'la'nın Müsned'i; Tayalisi'nin Müsned'i;Nisaburi'nin Müstedrek'i; Beyhaki'nin Sünen'i; Suyuti'nin Camiu's-Sağir'i gibi.

39 Bkz. İbn İshak'ın Meğâzi'si; İbn Sa'd'ın Tabakât'ı; İbn Asâkir'in Tarih-i Dimaşk'ı; Ebu Nuaym'in Hilye'si gibi.

40 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 8.

41 Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, I,76-77; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Veciz*, I,58-60; Kurtubî, *el-Câmi* ' , I,135-142.

42 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I,8.

43 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I,8-9.

44 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, s.8. Bkz. Ebü Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessas, *Ahkâmu'l-Kur'an*, I, 11.

45 Müslim, *Salat*, 52.

besmelenin geçmediğini ifade etmiştir.⁴⁶ Ayrıca Tirmizi'de geçen şu olayı da delil olarak vermektedir. Abdullah b. Mugaffel, “Ben namaz kılariken besmeleyi açtıktan okuyarak Fatihâ'ya giriş yaptığım zaman babam yanımdaydı. Namazımı bitirdiğimde ise; ey yavrum! seni bidatlerden sakındırırım. Ben Hz. Peygamber, Ebubekir ve Ömer'in arkasında namaz kıldım ve onların namazı besmeleyle açtıklarına şahit olmadım. Dinde olmayan şeyi ona katma konusunda ise Hz. Peygamberden daha kızgın olan birini de tanımıyorum” cevabını verdi.⁴⁷ Aslında müfessirin besmeleyi Fâtihâdan bir âyet gibi ilk âyet olarak ele alması ve Fâtihâdan ayrı olarak tefsir etmemesi kendi görüşüyle çelişen bir durum arz etmektedir.

Müfessir, besmeleyle ilgili bu bilgileri verdikten sonra Fâtihâ sûresinin ikinci âyeti olarak verdiği *Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur* âyetinin tefsirini yapar. *Hamd* kelimesinin doğrudan kavramsal anlamını verip sözlük anlamına yer vermemesi ise dikkatlerimizi çekmektedir.⁴⁸ Diğer âyetlerde de kelime izahından ziyade kavramsal açıklama yapması, tefsirinde kelimelerin sözlük anlamlarına çok yer vermediğini göstermektedir. Örneğin, Fâtihâ suresinde geçen hamd, melik, rabb, hidayet, gadab, dalâlet kavramlarına bakılabilir.⁴⁹ Başka bir ifadeyle müfessir kelime izahlarına çok az girmiştir. Bunun yerine daha ziyade kelimelerin terimsel anlamlarını vermiştir. Fâtihâ ve Bakara sûrelerinin yukarıda da işarete ettiğimiz gibi birçok kelimenin geçtiği ilk âyetlerinde sadece rızık ve küfür gibi kelimelerin sözlük anlamlarını vermiştir.⁵⁰

Muhammed Senâullah birçok müfessirin yaptığı gibi⁵¹ âyetlerin tefsirini yine âyetlerle yapmıştır. Örneğin Bakara sûresi birinci âyetin tefsirinde geçen *âlemlerin rabbi* ifadesini yine Firavun'un Hz. Musa'ya alaycı bir tavırla sorduğu; *âlemlerin Rabbi de ne?*⁵² ifadesine karşılık Hz. Musa'nın, *yerlerin ve göklerin rabbi*⁵³ şeklinde cevap vermesine işaret ederek açıklamaya çalışır.⁵⁴ Eserinde konuyla ilgili çokça örnek bulmak mümkündür.⁵⁵

Müfessir sebep-i nüzülle âyetleri tefsir etmiştir. Örneğin Bakara sûresi 17. âyetle Allah “münafıkların hallerini ateş yakan kimsenin durumuna ya da gökten inen yağmura benzetince onlar; Allah aziz ve celil değil midir? Niye böyle misaller vermektedir?” şeklinde konuşmaya başladıklarını bunun üzerine Bakara sûresi 26.

46 Müslim, *Salat*, 11.

47 Tirmizi, *Salat*, 18.

48 Senaullah Panipetî, *Tefsîrul-Mazharî*, I, 8-10.

49 Senaullah Panipetî, *Tefsîrul-Mazharî*, I,9-15.

50 Senaullah Panipetî, *Tefsîrul-Mazharî*, I,26,29.

51 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*; Kurtubî, *el-Câmi*; Şihabuddin Seyyid Mahmud el-Alusi, *Ruhu'l-Meâni Fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesâni*, Beyrut 1994; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, İstanbul 1984.

52 Şuara 26/23.

53 Şuara 26/24.

54 Senaullah Panipetî, *Tefsîrul-Mazharî*, I,11.

55 Senaullah Panipetî, *Tefsîrul-Mazharî*, I,11; IV, 8-9; V, 75-176; VI, 140.

âyetin nâzil olduğunu beyan etmiştir.⁵⁶ Yine Bakara sûresi 168. âyetin Sakîf, Hü-zaa, Amir. Sa'sa ve Müdleç hakkında nazil olduğunu söylemektedir. Çünkü bunlar koyun, sığır ve bazı hamile kalan veya fazla doğum yapan ya da hep dişi deve doğuran develeri kendilerine haram kılmışlardı. Bunun üzerine ilgili âyet⁵⁷ inmiş ve onların yanlış yaptıklarını haber vermiştir.⁵⁸ Yine Âl-i İmran sûresinin tefsirinde Hristiyanların Hz. İsa hakkında Peygamber efendimizle münakaşa ettiklerini bunun üzerine bu sûrenin ilk âyetinden itibaren seksen küsur âyetin nazil olduğunu beyan etmektedir.⁵⁹ Müfessir aynı zamanda tefsirinde tarihi olaylardan da yararlanarak âyetleri yorumlama cihetine gitmiştir. Örneğin Enfal sûresinin tefsirinde Bedir savaşından bahsetmiş hatta bedir ehlinin faziletlerini konu edinen ayrı bir başlık da açmıştır.⁶⁰

Müfessirin eserinde pozitif ilimlerle ilgili görüşlere yer verdiği görülmektedir. Bakara 29. âyette geçen sema/gök kelimesiyle ilgili astronomi uzmanlarının tespitlerine atıfta bulunur. Dolayısıyla felek (ilm-i hey'et/astronomi/gök bilimi) ilmiyle ilgili açıklamalara değinir. Dokuz felekden bahseder.⁶¹ Her ne kadar her felekin ismini tek tek saymasa da bütün feleklerin toplandığı dokuzuncu felek-i atlas'ın ismini vermekle yetinir. Bütün feleklerin bu dokuzuncu felek içerisinde toplandığından bahseder.⁶² Yıldızlar, gezegenler ve güneş gibi içi içe olan bu yapının karmaşık bir yapı olduğunu, en doğrusunu Allah'ın bildiğini kabul eder. Hatta müfessir, bu konuyla ilgili verilen bilgilerin aklen caiz ve şer'an sabit olduğunu, tüm yıldızların dünya semasında toplandığını kabul etmekle birlikte ilm-i heyetin batıl bir ilim olduğunu savunmuştur.⁶³ Senâullah Panipetî'nin batıl bir ilim olarak isimlendirdiği astronomi ilmini; fal bakmak, burçlara göre birtakım çıkarımlarda kullanmanın aracı olarak istihdam etmek şeklinde anladığı için bu ilmi batıl saydığı kanaatindeyiz.

Müfessir eserinde kıraat farklılıklarına da işaret etmiştir. Hatta işaret etmekle yetinmemiş, hangi âyet ne şekilde farklı okunmuş ise onunla ilgili diğer benzer okuyuş sergilenen bütün âyetleri de sıralamıştır. Örneğin Fâtiha sûresinde geçen *الدين يَوْمَ مَالِك* âyetinin bir önceki âyetle vasıl halinde idğâmlı okunuş şekline yer vermiş ve benzeri âyetlerin tamamını sıralamıştır.⁶⁴ Muhammed Senâullah, tefsirini yaptığı ayetlerle ilgili eğer kıraat farklılıkları varsa mutlaka onlara işaret etmiştir. Hatta ayetin anlamına dil ve belağât açısından hangi kıraatin uyduğunu da göstermiştir. Dolayısıyla müfessir sadece kıraat farklılıklarını eserine almakla kifayet

56 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 49.

57 Maide 5/103.

58 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 184. Bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, III, 1823.

59 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, II, 5.

60 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, IV, 9-23,35.

61 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 53-54.

62 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 53-56.

63 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 56.

64 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, I, 11-13.

etmemiş kendi tercihini de ortaya koymuştur. Eseri baştan sona kadar incelendiğinde bu özellik hemen göze çarpmaktadır.⁶⁵ Müfessirin tasavvufi/işâri yönünün olduğunu daha önce vurgulamıştık. Bu manada eserinde işâri yorumlar göze çarpmaktadır. Özellikle Yusuf sûresinin tefsirinde vahiy, ilham, rüya, işaret gibi konuları detaylı bir şekilde işlemiş tasavvufi yorumlar yapmıştır.⁶⁶

Âyetleri tefsir ederken müfessirin zaman zaman indi yorumlar yaptığına da rastlamaktayız. Örneğin *ancak sana ibadet eder ve senden yardım dileriz* âyetinde geçen biz kavramından cemaate devam etmenin gerekli olduğu sonucunu çıkarılmıştır.⁶⁷ Cemaate devam etmek ya da ibadetleri cemaatle birlikte yapmak şeklinde bir çıkarımı ilk kaynaklarda göremiyoruz. Genellikle o eserlerde dil inceliklerine, neden gâibden nefs-i mütekellim meal-gayr kalıbına dönüldü, ibadet ve istiâne ne anlama gelmektedir gibi izahlara şahit olmaktadır.⁶⁸ Müfessirin cemaate devam etmenin gerekliliği gibi yorumlar yapmasının arkasındaki etkenin tasavvufi bir eğitimle yetişmesi olduğunu söyleyebiliriz. Yine örneğin Yusuf sûresi beşinci âyetin tefsirinde rüya konusuna girmiş, üç türlü rüya olduğunu, bu rüyalardan ikisinin batıl diğeri ise sâlih ve sâdık rüya olduğunu söylemiştir. Batıl olan rüyalarından birincisinin kişinin uyanırken hayal görmesi, ikincisinin ise Şeytanın kişiyi korkutmak ya da eğlendirmek için hayaline girmesi şeklinde açıklamıştır. Sadık olan rüyanın ise, Allah'ın kendi hazinelerinde olan bir bilgiyi ya da olayı insanın kalbine ilham etmesi ve bildirmesi olarak belirtmiştir. İşte böyle salih ve sadık bir rüyanın mutasavvıflara göre büyük âlemin; nefsi, ruhu ve birtakım kuvvetleri olan bir insan şeklinde küçük âlem olarak rüyasına büründüğünü savunmuştur. Küçük âlem olarak isimlendirilen insanın kendi rüyasında, büyük âlemde olan ve cereyan eden bu kadar kuvvenin hissedilir bir şekilde rüyasında mücessem bir hal almasının sonucunda da o kişinin büyük insan olarak isimlendirildiğini ileri sürmüştür. Hz. Yusuf'un rüyasında gördüğü ve büyük âlemin parçalarından olan Güneş, ay ve gezegenlerin aslında onun babası ve kardeşlerine bir işaret olarak yorumlamıştır.⁶⁹

Müfessir Fâtîha sûresinden sonra ikinci sûre olan Bakara sûresinin tefsirinde birinci âyet olan ve hurûf-u muktaa ile başlayan âyetin tefsirinde de diğer klasik tefsirlerde geçen bilgilere şu bilgilere yer vermiştir. Hurûf-u mukatta ile başlayan âyetlerin, başında buldukları sûrelerin isimleridir. Bir kelamın bitip yeni bir kelamın başladığına işaret etmesi açısından ziyade bir kelimedir. Bu harflerin her biri ayrı bir manaya işaret etmektedir.⁷⁰ Ancak müfessir bu harflerin ilgili sûrelerin isimleri olduğu yönündeki görüşlere katılmamaktadır. Ona göre özel isimlerden maksat bir kimsenin ya da bir şeyin tanınmasıdır. Halbuki benzer harflerle fark-

65 Senaullah Panipetî, *Tefsîrul-Mazhari*, I, 29, 33, 79, 137-138; II, 6, 35, 49; V, 7, 238; VI, 5, 14; VII, 17.

66 Senaullah Panipetî, *Tefsîrul-Mazhari*, V, 8-13.

67 Senaullah Panipetî, *Tefsîrul-Mazhari*, I, 14.

68 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, I, 98-101; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 60-66; Kurtubî, *el-Câmi*, I, 101-103.

69 Senaullah Panipetî, *Tefsîrul-Mazhari*, V, 7-8.

70 Senaullah Panipetî, *Tefsîrul-Mazhari*, I, 19.

lı sûrelerin isimlendirilmesi ise âlemiyette ortaklık ortaya çıkarmaktadır. Bu ise karışıklığa neden olacağından hoş karşılanmamaktadır. Yine bu harflerin mezid/ ziyade olduklarıyla ilgili tezleri de kabul etmemektedir. Şayet iki kelam arasını ayıran fazladan bir kelam olsaydı o takdirde ona göre her sûrenin başında hurûf-u mukattaa ile sureler birbirlerinden ayrılırdı.⁷¹ Yine hurûf-u mukattaalarla ilgili onların, Allah tarafından bilinen bir şifre olduğu, peygamberinin bile bilmediği şeklindeki yorumlara ise şiddetle karşı çıkmaktadır. Çünkü Kur'an'da bilinmeyen, anlamı anlaşılmayan bir âyet ona göre yoktur. Kaldı ki bu iddia, *onu açıklamak bize aittir*⁷² âyetine de ona göre ters düşmektedir.⁷³ Bütün bunlarla birlikte hurûf-u mukattaaların kesin anlamı şudur şeklinde bir görüş belirtmemiş ancak Allah ile peygamberi arasında bir sır olabileceği görüşüne yer vermiştir. Bunlarla neyin murad edildiğini ise en iyi bilen Allah'dır şeklinde konuyu noktalamıştır.⁷⁴ *İşte bu kitap* âyetinde ise Hz. Peygamberin okuyup müşriklerin inkar ettiği bu kitap şeklinde tefsir etmiştir. Dolayısıyla Kitap'dan maksat Kur'an mı yoksa önceki kitaplar mı şeklindeki tartışmalara noktayı koyarak o kitabın Kur'an olduğunu açık bir şekilde belirtmiştir.⁷⁵

Müfessirin tefsirinde rivâyet eserlerini aratmayacak derecede hadislerden istifade ettiğini görmekteyiz. Yine müfessirin tefsiri, mukaddimedede eserine tahkikini yapan Ahmed İzz İnâye tarafından tanıtılırken akli ve nakli delilleri cem eden bir tefsir olduğuna işaret edildiğini bilmekteyiz.⁷⁶ Örneğin gazaba uğrayan ve sapık olanlarla ilgili, onların Yahudiler ve Hristiyanlar⁷⁷ olduğuna dair bilinen hadise yer vermiştir.⁷⁸ Yine Bakara sûresi ikinci âyette geçen muttaki kelimesini izah ederken, ahirette kişiye zarar verecek şirk gibi davranışlardan, günahlardan, kendisini ilgilendirmeyen ve Allah'dan gafil olmasına neden olan şeylerden uzak durmasıdır şeklinde açıklamıştır.⁷⁹ Bu takva konusunu da kendine özgü bir şekilde sınıflandırmıştır. Senaullah Panipeti'nin şimdi vereceğimiz takva derecelendirme şeklinde bir yoruma diğer tefsirlerde rastlamamaktayız.⁸⁰ Müfessir, birinci davranışı yani kişinin ahirette karşısına zarar olarak çıkacak olan şirk ve benzeri şeylerden sakınmasının takvanın en aşağı derecesi, günahlardan sakınmanın ise takvanın orta derecesi, malayani işlerden uzak durmayı ve Allah'dan gafil olmama-yı da takvanın en üst derecesi saymıştır.⁸¹ Bu manada şu hadisi zikrederek görüşlerine açıklık getirmiştir. Hz. Peygamber: “*Doğrusu helal belli, haram da bellidir.*

71 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 19.

72 Kıyame 75/19.

73 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 20.

74 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 22.

75 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 23.

76 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 5.

77 Tirmizi, *Tefsir*; 1.

78 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 14.

79 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 24.

80 Kuşeyri, *Letâifu'l-İşârat*, I, 18; Alusi, *Ruhu'l-Meâni*, I, 110.

81 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 24.

Bunların arasında bazı şüpheli şeyler vardır ki, insanlardan birçoğu onları bilmez. Buna göre kim bu şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve ırzını korumuş demektir. Kim de bu şüpheli şeylere dalarsa, harama dalmış olur. Bir korunun etrafında hayvan otlatan çobanın hayvanlarının oraya girme tehlikesi olduğu gibi (sizin de şüpheli şeylere dalma durumunuz olabilir). Dikkat edin! Her hükümdarın bir korusu vardır. Dikkat edin! Allah'ın korusu ise haram kıldığı şeylerdir. Yine dikkat edin! Bedende bir et parçası vardır ki, bu parça sağlam ve dürüst olursa, bütün beden yarayışlı olur. Eğer (bu parça) bozuk olursa, bütün beden bozuk olur. Dikkat edin! Bu (parça) kalptir.⁸² buyurmuştur. Asıl konumuzun mevzuu olan takva/ittika kelimelerinin bu hadiste geçtiğini ve zararlı şeylerden sakınmak anlamında olduğunu müfessir dile getirmektedir.⁸³

Müfessir diğer klasik kaynaklarda olduğu gibi kendi eserinde özellikle kelime izahlarında ve i'rab konusunda şiirden istifade etmiştir. Örneğin, Fâtîha sûresinin son âyetini tefsir ederken عليهم أنعمت الذين âyetinin الغضوب غير âyetinden bedel olabileceği ya da الذين ism-i mevsülünün nekre kabul edilmesi halinde kendinden önceki âyeti açıklayıcı mahiyette sıfat olabileceğini يسيني اللئيم علي امر ولقد يسييرينden⁸⁴ istişhâd ederek açıklamıştır. ⁸⁵ Yine Bakara suresi 34. âyetin tefsirinde ve eserinin birçok yerinde şiirden yararlandığını görmek mümkündür.⁸⁶

Senâullah Panipetî eserinde özellikle ahkâm ayetlerinin açıklanmasında fıkhi görüşlerle tefsir yapmaya önem vermiştir. Zaten tefsirinin en önemli özelliği fıkhi yorumların çokça göze çarpmasıdır. Bakara sûresi 172. âyette haram kılınan yiyeceklerle ilgili âyeti tefsir ederken fıkhi açıklamalara ve mezheb imamlarının görüşlerine yer vermiştir. Hatta her mezheb imamının dayandığı delil olan hadisleri de vermiştir.⁸⁷ Yine kısas âyetiyle ilgili mezheb imamlarının görüşlerini detaylı bir şekilde eserine almıştır. Ebu Hanifé'nin birisini öldüren kimsenin bu cezası karşılığında ister erkek ister kadın ve isterse hür ve köle olsun kısas uygulanacağı görüşünü aktarır. Malik, Şafii ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise köle karşılığında hür bir kimseye kısas uygulanmaz şeklindeki fetvalarına yer verir. Yine bu imamların tamamının delil olarak ileri sürdükleri hadisleri değişik rivâyetleriyle aktarmakla kalmaz, hadislerin sıhhat derecesi hakkında da bir değerlendirme yapar.⁸⁸

Müfessirin fıkhi hüküm içeren bütün âyetlerde mezheb görüşlerine yer verdiği görmek mümkündür. Ancak bunu bir mezheb taassubu şeklinde vermeyip zaman zaman kendi tercihlerini de beyan ettiğini görmekteyiz.⁸⁹ Ahkâm âyetlerinin

82 Buhari, *İman*, 39.

83 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazharî*, I, 24.

84 "Bana küfreden Le'im'e uğradım". Bu şiirde Le'im özel bir isimdir ve ma'rifedir. Kendinden sonra gelen يسيني fiili ise bunun sıfatıdır.

85 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazharî*, I, 15.

86 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazharî*, I, 65, 112, 114, 277; IV, 12.

87 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazharî*, I, 188-191.

88 Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazharî*, I, 201-203.

89 Bkz. Senâullah Panipetî, *Tefsirul-Mazharî*, I, 246-250, 256-260, 265-267, 295, 359.

tefsirini yaptıktan sonra diğer âyetlerden farklı olarak “faide” ve “mes’ele” diyerek ayrı bir başlık açar. O başlık altında fıkhi konuları, mezheb görüşlerini ele alarak değerlendirir. Müfessirin bu metoduna hemen hemen eserinin birçok yerinde rastlamaktayız.⁹⁰ Daha çok fıkhi âyetlerin yorumunda bu metodu yani “faide”, “mes’ele” başlıklarını kullandığına şahit olsak da diğer konularda da aynı şekilde “mes’ele” deyip önemli gördüğü konuları bu başlık altında işlemektedir. Örneğin Yusuf sûresini tesir ederken Hz. Yakub’un oğlunun kardeşleri tarafından kaybedilmesi hadisesine üzüлp ağladığından hareketle, musibet anında isyan etmemek kaydıyla insanların üzüлp ağlamalarının caiz olduğu sonucunu bu başlık altında açıklamaktadır.⁹¹

Yine müfessir bazı konularla ilgili olarak birtakım fasıllar başlığı altında kendine göre önemli gördüğü konuları “fasıl” başlığı altında işlemiştir. Örneğin Ramazan ayının ve orucun fazileti hakkında fasıl başlığı koymuş ve konuyu ayrı bir şekilde işlemiştir.⁹² Yine cihadla ilgili, kocası ölen kadının yas tutmasıyla ilgili fasıl olarak başlık açmıştır.⁹³ Nisa sûresi 11. âyette vasiyetle ilgili konu hakkında yine başlık açmış ve vasiyet konusunu geniş bir şekilde işlemiştir.⁹⁴ Fasıl başlıklarıyla ilgili konu çeşitlerini, başka bir ifadeyle müfessirin birçok konuyu bu başlık altında işlediğini birçok örnekle göstermek mümkündür. Allah için sevmek ve Allah için buğzetmekle ilgili yine müfessir başlık açarak konuyu detaylı bir şekilde işlemiştir.⁹⁵

Sûre sonlarında sûrelerin faziletleriyle ilgili bilgiler sunmuştur.⁹⁶ Varsa o süreyle ilgili rivâyetler onları geniş bir şekilde eserine almıştır. Örneğin Fâtiha sûresinin faziletiyle ilgili olarak şu hadislere yer vermiştir. Ebu Hureyre’den rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *Nefsim/canım kendi kudretinde olan Allah’a yemin olsun ki Fatiha suresi gibi Tevrat, İncil ve Zebur’da onun dengi bir şey inmemiştir. Allah’ın bana verdiği tekrarlanan yedi ayettir.*⁹⁷

Müfessir Nâs suresinin tefsirinde nâs kelimesinin tekrar edilmesiyle ilgili olarak, konunun daha iyi anlaşılması için bu tekrarın yapıldığı ve bu tekrarla Hz. Peygamberin ve onun etbânının şerefine işaret edildiğini⁹⁸ savunmakla birlikte şöyle tefsir etmiştir. Birinci nâs kelimesi çocuklar, ikincisi Allah yolunda cihad eden gençler, üçüncüsü Allah yoluna kendilerini adanmış ihtiyarlar ve dördüncüsü ise salih kimselerdir. Çünkü şeytan Salih kimseleri yoldan sapıtmak için çok ısrarlı

90 Bkz. Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 120,220-221,256,337,344347-348,351,355,440-441.

91 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, V,61.

92 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 224-226; II, 8,68,244.

93 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I, 287,363.

94 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, II, 245.

95 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, II,36.

96 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, I,16-18.

97 Buhari, *Tefsir*, 27; Ebu Davud, *Salat*, 17.

98 Senaullah Panipeti, *Tefsirul-Mazhari*, X, 365.

ve gayretlidir.⁹⁹ Beşincisi ise müfsid kimselere işaret etmektedir. Nâs kelimesinin tekrar edilmesiyle ilgili yapılan bu yorumu diğer tefsirlerde görememekteyiz.¹⁰⁰ Hatta konuyla ilgili müfessir çocuklar ve salih kimselerin zikredilmesi neticesinde Allah'ın rahmetini celb ve azabından sığınma vardır diyerek, Peygamberimizin şu hadisini delil olarak ileri sürmüştür. “Eğer süt emen çocuklar, beli bükük yaşlılar, otlayan hayvanlar olmasaydı, üzerinize azab sel gibi inerdi”¹⁰¹ Hem Nâs sûresi hem de Felak sûresinin önemini belirten ve Hz. Peygamberin; “bu gece öyle ayetler indi ki onların bir benzeri daha önce inmedi. Onlar Felak ve Nas surelerinin ayetleridir”¹⁰² şeklinde ki hadisine işaret etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamberin Ukbe b. Amir'e sana daha önce Tevrat, İncil ve Zebur'da benzeri inmeyen sûreler öğreteyim mi? şeklinde buyurması üzerine o da; evet cevabını verince Hz. Peygamber, İhlas, Felak ve Nas sûrelerini okumuştur. Yine Hz. Aişeden rivâyetle Hz. Peygamberin her gece bu sûreleri okuyup avucuna üfledikten sonra vücudunda ulaşabildiği yerleri sıvazladıktan sonra uyduğunu haber vermektedir.¹⁰³

Sonuç

Muhammed Senâullah Panipet Hint alt Kıtası alimlerindenidir. İyi bir eğitim alan Senâullah özellikle Tefsir, Fıkıh ve Hadis alanında uzmanlaşmıştır. Şah Velîyyullah Dihlevî'nin önemli talebelerinden birisidir. Aynı zamanda Nakşibendî tarikatının pratiklerini öğrenmiş ve bu alanda önemli bir merhale kat etmiştir. Birçok alanda eser veren müfessirin bu makâlemizde kısaca hayatını verdikten sonra *Tefsiru'l-Mazhari* adlı eserinin özelliğini ve metodunu ele aldık.

Neticede müfessirin eserinde kullandığı lafızların akıcı, terkiplerinin açık, manaları kolay anlaşılabilir bir dil kullanmış olduğunu gördük. Rivâyet ağırlıklı bir tefsir olmakla birlikte Tasavvufî/işâri, fikhî ve kıraat yönü öne çıkan bir eserdir. Uygun yerlerde okuyucuya nasihat ve mev'ize şeklinde ibret alacağı açıklamalar vardır. Muhtelif kıraatlara atıflar yapılmış, kıraat ihtilaflarından doğan mana zenginliklerine işaret edilmiştir. Sarf ve nahiv bilgilerine yer veren, irab çeşitleri ve mana zenginliklerine temas eden izahlar vardır. Özellikle fikhî konularla ilgili geniş açıklamalar vardır. Aynı zamanda kendisi bir tarikat mensubu olduğu için tasavvufî/işâri yorumlar eserinde görülmektedir. Dirayet tefsiri olmasına rağmen her konuda rivâyetlere yer veren, akli ve nakli delilleri cem'eden bir tefsir özelliğine sahip olduğu sonucuna vardık. En önemli özelliği ise garip kelimeleri açıklarken kelime izahlarına fazla girmemiş, sözlük anlamlarından uzak, okuyucunun ra-

99 Senaullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, X, 366.

100 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXIV, 753-756; Kuşeyri, *Letâifu'l-İşârat*, IV, 463-464; Alusi, *Ruhu'l-Meâni*, XXX, 285-287.

101 Ebü'l-Hasen Nürüddin Ali b. Ebi Bekr b. Süleymân Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, Beyrut 1994, X, 227; Senaullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, X, 366.

102 Müslim, *Müsaafir*, 264; Nesai, *İstiâze*, 1.

103 Buhari, *Tıbb*, 39; Senaullah Panipetî, *Tefsirul-Mazhari*, X, 367.

hatlıkla anlayabileceği kavramlarla izah etmiş olmasıdır. Tefsirinin metodu diğer klasik tefsir metodlarından çok farklı değildir. Bu manada âyetlerin âyetlerle tefsiri, hadislerle tefsir, sebep-i nüzûlle tefsir, şiirle tefsir, akli delillerle tefsir metodu mevcuttur. Kıraat farklılıklarına işaret etmesi en çok göze çarpan metodu olarak anlaşılmaktadır. Hemen hemen kıraat farklılığı olan bütün âyetlerin okunuşlarını ve kimler tarafından okunduğunu yeri geldiğinde işaret etmiştir. Bazı yerlerde kendisi kıraat tercihlerinde de bulunmuştur. Müfessirin farklı bir metodu olarak gerek fıkhi konularla ilgili olsun gerekse farklı konular olsun kendince önemli gördüğü konuları, *me'sele*, *fasıl* ve *fâide* başlıkları altında detaylı bir şekilde işler. Ahkâm konularıyla ilgili mezheb imamlarının görüşlerini aktarmakla kalmamış, mezheb taassubuna kapılmadan doğru değerlendirmeler de yapmıştır. Yine fıkhi konularla ilgili mezheb imamlarının dayandığı hadisleri bütün yönleriyle vermiş ve sıhhat bakımından değerlendirmeler yapmıştır.

Sonuç olarak Muhammed Senâullah'ın tefsiri, üslûp olarak akıcı, rahat anlaşılan ve içerisinde kıraat, fıkıh, hadis, siyer ve tasavvufi konularla ilgili malumatın çok olduğu, olabildiğince isrâilîyattan uzak diyebileceğimiz bir eserdir. Diğer tefsirlerden metod bakımından farklı olarak anlamı kapalı olan kelimelerin sözlük anlamları yerine doğrudan kavramsal anlamı tercih edilmiş, münakaşalardan uzak durulmuştur. Tefsirinde ilgili âyetlerde kıraat farklılığı varsa mutlaka o kıraatlere yer verdiği, fikhî konuları bütün yönleriyle tefsir ettiği, kendince çok önemli gördüğü konular için ayrı başlıklar açıp o başlık altında konuları açıklığa kavuşturduğu bir metodunun olduğu sonucuna ulaştık.

Kaynakça

- Abdurreşid Azhar b. Abdulaziz, *ed-Dirasetü'l-Mukarene Beyne't-Tefsiri'l-Mazhari ve Fethi'l-Beyan*, (Basılmamış Doktora Tezi), Pencap 1997.
- Algar, Hamid, "Mazhar Cân-ı Cânan", DİA, İstanbul 2003, XVII, 195-196.
- Âlûsi, Şihabuddin Seyyid Mahmud, *Ruhu'l-Meâni Fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesâni*, Beyrut 1994.
- el-Bağdadî, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin*, Pakistan ts.
- Birişik, Abduhamit, *Hint Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001.
- Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı yayınları, İstanbul 1981.
- Cessas, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut 1994.
- Cüneyd Ahmed Haşimi ve Semiu'l-Hak, *et-Tefsiru'l-Fıkhi fi Şibhi'l-Karretti'l-Hindiyye*, İslamabad 2010.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani; *es-Sünen*, Beyrut ts.
- Eren, Mehmet, *Kâdi Senâullah Panipati'nin Hayatı ve Eserleri*, s.327-329. SÜİFD, s. 6, 1996.
- Hanif, N. ,Biographical Encyclopaedia of Sufis, Delhi 2002, s.291-292.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddin Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân, *Mecmau'z-Zevâid*, Beyrut 1994.
- İbn Atıyye, Muhammed Abdulhak b. Galib, *el-Muharraru'l-Vecîz*, Beyrut 2001.

- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, İstanbul 1984.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el Ensari, *el-Câmi Li Ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 1993.
- Kuşeyri, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin b. Abdilmelik, *Letâifu'l-İşarât*, Beyrut 2007.
- Muhammed Adil Han Afrîdi, *Lemehatü't-Terrbeviyyeti'l-Akdiyye fi't-Tefsiri'l-Mazhari*, Malezya 2011.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahih*, Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul 1981.
- Nesâî, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb; *es-Sünen*, Kahire 1964.
- Tosun, Necdet, Senâullah Pânipetî, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 506-507.
- Panipetî, el-Kadî Muhammed Senâullah, *Tefsiru'l-Mazhari*, Beyrut 2004.
- Şerif Abdulhay b. Fahrüddin el-Haseni, *Nüzhetü'l-Havâtîr ve Behcetü'l-Mesami' ve'n-Nevâzır*, Beyrut 1999.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b.Cerir, *Câmiu'l-Beyan Fi Te'vili'l-Kur'an*, Beyrut 1992.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul 1981.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971.
- Yusuf Talal Ali, *The Life and Works of Qâdi Thanaâllah of Panipat*, trc., Mehmet Eren, *Kâdi Senâullah Panipati'nin Hayatı ve Eserleri*, s.327-329. SÜİFD, s. 6, 1996.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Akâvil Fi Vucuhi't-Te'vil*, Mısır 1977.